

OB VIRU SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI.

Dr. F. Grivec.

V naravi ni neobičajen pojav, da bistri gorski vir nedaleč od izvira zasujejo divje pečine in se vanj stekajo stranski dotoki, ki kalé svežo bistrost prvotnega izvirka. Kolikor bolj se oddaljamo od izvira, toliko kalnejšo in plehkejšo vodo imamo pred seboj. Ljudje se zadovoljujejo s plehko nižinsko vodo, pot k prvemu viru se opušča, zarašča, pozablja in postaja nedostopna.

Podoben je vir slovenske književnosti, slovenske književnosti v prvotnem pomenu tega izraza (slovenski = slovanski) in slovenske književnosti v sedaj pri nas običajnem pomenu. Zgodovina slovenske književnosti namreč ni brez stika z virom staroslovenske književnosti. Vir staroslovenske književnosti je bister, svež in živahen, a nedaleč od izvirka so gorsko strugo nasilno zasule divje skale in dotoki kalnejše vode so skalili vedro bistrost izvirka. Poznejši rodovi so opuščali pot k izvirku; pot se je zarasla in opustošila. A ob izvirku je vedno stalo svetlo znamenje dveh velikih mož bistrega duha, krepostne volje in svetega življenja. V rokah sveti križ, na obrazu apostolska gorečnost. To sta slovanska apostola, sv. Ciril in Metod. Vzhodna in zapadna cerkev blagoslavljata nju spomin in ju dvigata na svetniški prestol.

Kršćanstvo je probudilo staroslovensko knjigo, apostolska gorečnost jo je navdihnila in cerkev jo je blagoslovila. Naziv staro-cerkvenoslovenska (-slovanska) književnost ni neosnovan.

Sv. Ciril in Metod spadata med najsvetlejše, a tudi najbolj skrivnostne, zagonetne pojave cerkvene in kulturne povestnice. Zgodovina in slavistika že celo stoletje z modernimi znanstvenimi sredstvi raziskujeta pota k viru staroslovenske književnosti, a še ostaja mnogo nepojasnjenih vprašanj. Slavisti prijateljsko pozivajo slovansko bogoslovno znanost, naj jim pomaga raziskovati staroslovensko književnost. V interesu bogoslovne znanosti je, da se temu pozivu odzove. Da ustrežem širšemu občinstvu, hočem podati kratek pregled o uspehih novejših bogoslovnih raziskav na tem polju.¹

¹ Prim. »Slovenec« 1919, št. 153; 1921, št. 149; »Katolički List« (Zagreb), 1919, št. 30 — F. Grivec, Pravovernost sv. Cirila in Metoda (iz »Bogoslovnega Vestnika«) 1921.

Kakor krvni tako je tudi duhovni rodovnik sv. Cirila in Metoda zagoneten. Oče naših apostolov je bil bizantinski vojaški dostojanstvenik. Po njem sta sveta brata poleg drugega podedovala bizantinsko domoljubje, ki se jima je še utrdilo v visoki državni službi (Metod) in na cesarskem dvoru (Ciril). O materi menijo nekateri, da je bila Slovanka. Vprašanje o narodnosti staršev se bo težko kdaj končno rešilo. A gotovo je, da se je ne samo v solunski okolici in v Solunu, marveč tudi na domu sv. Cirila in Metoda govorilo slovansko. Kakor jezikoslovne tako dokazujejo tudi bogoslovne raziskave, da je staroslovenski prevod onih svetopisemskih oddelkov, katere je nedvomno prevedel sv. Ciril, presenetljivo dober. Prevajalec je moral jako dobro poznati duha slovanskega jezika, kakor je tudi dobro poznal grški jezik in grško bogoslovno književnost. Bogoslovna izvirnost svetih bratov bi bila razumljivejša, ako bi mogli vsaj deloma dokazati nju slovansko pokolenje.

Slovanska apostola sta bila vdana bizantinska državljana, a vendar jako samostojna. Bizantinsko spajanje cerkve, politike in narodnosti jima je bilo tuje. Bizantinsko politično in cerkveno ozračje jima ni ugajalo. Zato sta tem rajši bežala v samoto in v misijone. Zdi se nam kakor tujca v domovini. Sv. Ciril pojmuje bizantinsko državo ne kot narodno, ampak kot nadnarodno krščansko državo. »Naše cesarstvo ni rimsko, ampak Kristusovo« (Žitje Konst. 10), trdi Konstantin - Ciril. S tem združuje srednjeveški pojem svetovnega krščanskega cesarstva, ki ima od Boga oblast nad vsemi narodi: »Bog je dal krščanskemu cesarju oblast nad vsemi narodi« (Žitje Konst. 11). Sv. Metod je jako krepko izrazil, da je cesar v cerkvenih stvareh podrejen papežu, da je pokrovitelj cerkve in nekak pomočnik rimskega papeža (Ž. Met. 1). Navadni tedanji Bizantinci so svetovno bizantinsko cesarstvo pojmovali kot centralistično državo bizantinsko-grške narodnosti in se niti latinskega jezika niso hoteli učiti (Fotij ni znal latinski!). Ustanovitev slovanskega bogoslužja in samostojne slovanske cerkvene organizacije dosti jasno dokazuje, da sta naša apostola vesoljno krščansko državo pojmovala v krščanskem smislu brez primesi centralističnega bizantinskega imperializma.

Slovanska apostola sta bila v Carigradu jako vdana cesarju. Po njegovem naročilu sta se odločila za slovansko misijonsko poslanstvo, z njim sta se posvetovala, njega sta nagovarjala s častnim uradnim naslovom: Blagoverni — pobožni. Sv. Metod je ob koncu življenja poštoval v Carigrad, da je cesarju poročal o svojem misijonskem delu.

Cerkveno prvenstvo in edinstvo po bizantinskem pojmovanju. Ljubljana, 1921. — Dr. A. S n o j, Staroslovenski prevod evangelijev («Bogoslovni Vestnik» 1922, zv. 2). V teh razpravah je naveden znanstveni aparat, ki ga v pričujočem članku opuščam.

Cesarju je pojasnil razloge za slovansko bogoslužje in ta je pohvalil njegovo »učenje«, t. j. njegovo misijonsko metodo; carigrabski patriarh kot ponižni cesarjev sluga ni mogel ugovarjati (Ž. Met. 13). Papež je blagoslovil staroslovenske bogoslužne knjige, a carigrabskega patriarha nihče ne vpraša za dovoljenje. V tako važni stvari je brez vpliva. Sveta brata sta bila pač toliko praktična, da sta vedela, kdo v Carigradu odločuje celo v verskih stvareh. Tudi pozneje so Slovani slovansko bogoslužje dosegali in branili z diplomatičnimi koraki pri bizantinskih cesarjih — in pri turških sultanih; najuspešnejše sredstvo pa so bile bojne zmage.

Čudno se v panonskih legendah prezira carigrabski patriarh. Njemu se ne prideva nikak častni naslov, dasi jih je jako ljubil in mnogo imel; ne pripisuje se mu nikaka vplivna vloga. Prav tako čudno je, da v grški cerkveni književnosti ni skoraj nikakega sledu o sv. Cirilu in Metodu. Fotij ju nikjer ne omenja, ne piše jima nobenega lista, dasi je rad pisal in je celo na zapadu z listi iskal zaveznikov. Sv. Ciril je bil nekdam celo Fotijev učenec in prijatelj. Očividno je, da se sveta brata nista skladala s Fotijem kot patriarhom. Zdi se, da tudi protifotijevski stranki misijonsko delovanje sv. Cirila in Metoda ni bilo razumljivo, morebiti tudi ne simpatično. Samo zagonetni knjižničar Anastazij, ki se je v Rimu seznanil s sv. Cirilom in Metodom in ki je (dasi Grk) pisal za latinsko cerkev, nekoliko več piše o sv. Cirilu.

Iz tega že smemo sklepati, da sv. Ciril in Metod nista šla med Slovane v imenu in duhu tedanje carigrabske cerkve ali kot zastopnika kake carigrabske cerkvene stranke, marveč kot samostojna moža z izvirnim cerkvenim in kulturnim pojmovanjem. Čas je že, da iz svetne in bogoslovne znanosti izgine mnenje, češ, da je slovansko bogoslužje izraz duha tedanje bizantinske cerkve. E. E. Golubinskij, najbistroumnejši historik ruske cerkve, je že prepričevalno dokazal, da je slovansko bogoslužje izvirna ideja »velikega, izrednega (isključiteljnago) reformatorja in novatorja« Konstantina - Cirila. Tedanji in poznejši grški cerkvi slovansko bogoslužje ni bilo nikoli simpatično; preganjala ga je, kjer ga je mogla, in dovolila ga je samo tam in takrat, kjer ga ni mogla zabraniti. Oni balkanski Slovani, ki so prejeli krščanstvo pred Moravani, so imeli grško bogoslužje. Rusi so prejeli slovansko bogoslužje iz Bolgarije, a ne iz Carigrada; ruski knez Vladimir je šele potem sprejel grške misijonarje, ko je Grkom pokazal svojo moč kot zmagovalec pri Korzunu in jih je z orožjem prisilil, da so priznali rusko avtonomijo. Sv. Ciril svojega načrta ni mogel uresničiti med balkanskimi Slovani, ampak ga je moral nesti v oddaljeno Panonijo, in Moravo. Ko se je slovansko bogoslužje kot dovršeno dejstvo širilo med balkanskimi Slovani, se je moralo ljuto

boriti z Grki. Tako približno Golubinskij.² Bizantinci so bili slovanskemu bogoslužju prav tako sovražni kakor Nemci.

Temu bi kdo ugovarjal: Ali se niso vprav na vzhodu razvile narodne liturgije, sirska, armenska, koptska? Toda te narodne liturgije so se razvile takrat, ko še ni bilo vzhodne cerkve v sedanjem pomenu, ko carigrajska cerkev še ni imela častnega prvenstva na vzhodu, marveč je imela največji vpliv Aleksandrija v zvezi z Rimom. Po istem načelu krščanske nadnarodne vesoljnosti se je v Rimu razvilo latinsko bogoslužje proti prvotnemu grškemu. Latinsko bogoslužje prvotno ni bilo izraz in sredstvo cerkvene centralizacije, marveč izraz krščanske nadnarodne vesoljnosti. Na vzhodu so se narodni bogoslužni jeziki samo zato bolj razvili, ker je bilo tam več starih kulturnih narodov. Ko so se sedanji zapadni narodi v večjem številu pokristjanjevali, je tvorba narodnih liturgij na vzhodu in na zapadu že prenehala. Zanimivo je, da je slovansko bogoslužje blagoslovil papež, a carigrajski patriarh ga je kot ponižni cesarjev sluga priznal šele potem, ko ga je bil bizantinski cesar kot dovršeno dejstvo odobril. V Carigradu ni imela takrat nobena cerkvena stranka smisla za slovansko bogoslužje, zato ni v tedanji carigrajski književnosti nobenega sledu o izredno važnem, ogromnem in izvirnem delu sv. Cirila in Metoda, ki sta vznemirila Nemce, iznenadila Rim ter prenovila obličje polovice Evrope.

Istina je, da se je slovansko bogoslužje ohranilo skoraj samo pri vzhodnih Slovanih, to pa samo zato, ker so ti Slovani imeli krepke narodne države. Ako bi bile Srbija, Bolgarija in Rusija tako slabotne kakor Morava in Panonija, ako bi bili vzhodni slovanski vladarji tako malo naklonjeni slovanskemu bogoslužju kakor Svetopolk, potem bi bilo slovansko bogoslužje povsod propadlo.

Včasih se pri katoliških pisateljih srečuje misel, da je carigrajska cerkev vsled lastne slabosti načelno dovoljevala tvorbo narodnih liturgij in narodnih (avtokefalnih) cerkva. Vprašanje o carigrajskih cerkvenih načelih je jako zamotano,³ ker carigrajska cerkev v svojih »principih« ni bila dosledna. Naglašala je načelo, da se mora cerkvena prednost ravnati po politični. A to načelo je uporabljala samo zato, da bi se sama povzdignila nasproti Rimu in nasproti vzhodnim patriarhatom. Z ozirom na dežele in narode, ki cerkveno še niso bili organizirani, si je v 28. kalcedonskem kanonu (l. 451.) prisvajala vrhovno oblast. Vzhodne slovanske narodne cerkve niso nastale zato, ker jih je morebiti carigrajska cerkev organizirala ali odobrila, temveč

² Istorija ruskoj cerkvi. I 2 (Moskva 1904), str. 327—330.

³ Glej knjigo: Cerkevno prvenstvo in edinstvo po bizantinskem pojmovanju Ljubljana, 1921.

zato, ker so krepke vzhodne slovanske države z orožjem izsilile, da jim bizantinska država ni mogla zabraniti slovanske uporabe bizantinskih načel. Kar trdi Golubinskij o Rusih, isto velja o Srbih in Bolgarih. Bizantinska cerkev je celo pod turškim jarmom poskušala helenizirati bolgarsko in srbsko cerkev. Svoja načela pa je mogla v svojo korist uveljavljati samo v svoji državi. Kot ponižna državna cerkev svojih teženj nikakor ni mogla uveljavljati v tujih državah, ako jih ni prej premagala bizantinska (in pozneje turška) država. Vsa bizantinska »toleranca« naposled ni nič drugega kakor moč slovanskega ter obnemoglost bizantinskega in turškega orožja.

Slovansko bogoslužje je pač tudi politično vprašanje. Odvisno je od podpore ali vsaj tolerance dotičnih držav. Slovanskega bogoslužja med zapadnimi Slovani ni zatrl Rim, ampak nemška in celo slovanska oborožena sila. Rim je slovanskemu bogoslužju celo dal primerno samostojno cerkveno organizacijo. Svetopolk pa je tožil Metoda v Rim; zase je zahteval latinsko bogoslužje ter je naposled nasilno izgnal Metodove učence. Hrvaški vladarji so bili preslabi in preveč kratkovidni. Ako bi bilo slovansko bogoslužje dogmatično ali moralno vprašanje, potem bi ga Rim gotovo branil do skrajnosti in ne bi nikoli popustil. Ker pa je to vprašanje misijonske (pastoralne) metode in oportunisti, zato Rim slovanskega bogoslužja ni mogel do skrajnosti braniti, ako ni bilo več oportuno. Velika napaka je, ako se zaradi tega vprašanja Rimu podtikajo slovanski politični grehi. Samoprevara nam pač ne more nič koristiti; more nam samo škodovati.

Slovansko bogoslužje je z ozirom na bizantinsko cerkev velika izvorna ideja sv. Cirila. Ali je izvornost sv. Cirila in Metoda individualna samoraslost? Ali pa sta morebiti predstavnika kakih latentnih struj v vzhodni cerkvi? Mogoče je, da je sv. Ciril že pred moravskim poslanstvom pripravljajl prevod bogoslužja in evangelijev, da bi mogli Slovani bizantinskega cesarstva besedo božjo poslušati v svojem jeziku. Čudno bi bilo, ako se med bizantinskimi Slovani ne bi bila oglašala želja po besedi božji v domačem jeziku. Sv. Cirilu kot vplivnemu profesorju v Carigradu in Metodu kot poglavarju slovanske pokrajine ta potreba ni mogla biti neznana. V grških samostanih, posebno na maloazijskem Olimpu in v Carigradu, so se nahajali tudi menihi iz ostalih vzhodnih patriarhatov, med njimi tudi možje negrških narodnosti, kakor je sedaj gora Atoš središče vzhodnega menišтва vseh vzhodnih patriarhatov in vseh avtokefalnih cerkvâ. Sv. Ciril je kot poznavalec mnogih vzhodnih jezikov brez težave zaupno občeval s kristjani negrških narodnosti. V tej zvezi bi bila velika izvornost sv. Cirila in Metoda v bogoslužju in v bogoslovnem sistemu razumljivejša. Kakor ima močan izvirek svoje podzemse žile,

ki jih je težko odkriti, tako je tudi težko odkriti skrite žile Ciril-Methodove izvirnosti.

Slovanska apostola sta pač idealna predstavnika krščanskega vzhoda, a ne predstavnika bizantinske cerkve, marveč predstavnika davnega krščanskega vzhoda pred razkolom, ko je ideja krščanskega edinstva še združevala vzhod in zapad. Te vzhodne tradicije so čuvali grški menihi in so jih v boju proti ikonoborskim bizantinskim cesarjem in patriarhom še poživili in potencirali. Posebno je med njimi oživela ideja papeževega prvenstva. Od uradne carigrajske cerkve so se vrh tega razlikovali po značilni terminologiji, ki je nepodkupljiv dokaz njih posebne miselnosti in njih posebnega pojmovanja cerkvenega edinstva. Papeža so v nasprotju s carigrajsko terminologijo nazivali apostolik, kar odgovarja sedanjemu spoštljivemu naslovu »sveti oče«, samo da ima globlji pomen in izraža načelno katoliško pojmovanje prvenstva proti carigrajski teoriji o političnem izvoru cerkvene prednosti. V nobenem starem književnem spomeniku se ne rabi ta izraz tako pogosto kakor v rimskih in v panonskih legendah. Ta izraz nam dovolja pogledati v dušo slovanskih apostolov in izraža iskreno priznanje papeževega prvenstva. Panonskim legendam daje pečat naivne iskrenosti in intimnosti.⁴

Sv. Ciril in Metod sta v nauku in v terminologiji učenca posebne samostanske teologije. V pojmovanju cerkvene ustave sta se razlikovala od uradne carigrajske bogoslovne šole. Staroslovenski sholiji o rimskem prvenstvu⁵ pričajo, da je meniško bogoslovje celo teoretično polemiziralo s carigrajsko šolo. Raziskave, ki jih bo v kratkem objavil dr. A. Snoj, pa dokazujejo, da se celo grški svetopisemski tekst, ki ga je rabil sv. Ciril, znatno razlikuje od tedanjega uradnega carigrajskega teksta. Znanosti se odpirajo nova pota.

Zanimivo je, da se v nauku slovanskih apostolov posebno jasno kažejo značilne črte grške samostanske teologije, ki je bila doslej od te strani malo poznana. Še bolj pa je zanimivo, da sta sveta brata celo v tem oziru samostojna. Kakor je ideja slovanskega bogoslužja samonikla, tako je izvirna njega teoretična obramba, izvirna je formulacija nauka o cerkvenih zborih (Ž. Met. 1), izvirno pojmovanje krščanskega cesarstva (Ž. Met. 1 in Ž. Konst. 10 in 11) in pojmovanje cerkvene ustave. Tu srečujemo ideje, ki se v tej obliki ne nahajajo niti v tedanjem samostanskem bogoslovju. V nauku o cerkvenih zborih se papeževo prvenstvo značilno spaja z idejo bizantinskega krščanskega cesarstva. Naštevava se šest cerkvenih zborov, dasi je carigrajska cerkev takrat priznavala sedem vesoljnih zborov. Samo v Antiohiji, Aleksandriji in v

⁴ Cerkevno prvenstvo in edinstvo, str. 45–56.

⁵ Cerkevno prvenstvo in edinstvo, str. 81–98.

Jeruzalemu so dvomili o veseljnosti 7. cerkvenega zbora (l. 787). Do l. 880 pa niti na vzhodu niti na zapadu ni bil več mogoč nauk o samo šest cerkvenih zborih. Iz tega sledi, da je ta odstavek Metodove legende doslovni citat iz Ciril-Methodovega nauka in da se iz njega more spoznati Metodov slog. Isti slog pa se nahaja v staroslovenskih sholijih, ki so torej pristni odlomek Metodovega nomokanona.

V tedanjem vzhodnem bogoslovju (tudi v meniškem) je bila jako običajna teorija o pentarhiji patriarhov, t. j. nauk o božjepravni razdelitvi vesoljne cerkve v pet patriarhatov. V tem se javlja senilna konservativnost vzhodne cerkve, ki v svoji ostarelosti obožuje slučajne historične forme cerkvene razdelitve. V nauku slovanskih apostolov ni nikakih sledov te teorije; v sholijih o prvenstvu se celo izključuje. Razumljivo je, da se sveta brata nista mogla oklepati te senilne teorije, ko sta v mladostnem zanosu cerkvi otvarjala pot v nove nepregledne pokrajine, ki bi se dale težko vkleniti v stare historične forme.

Torej dosti dokazov, da sta naša apostola samostojno pojmovala krščanske vzhodne tradicije. Bila sta do dna duše orientalca. To sta pokazala v nauku o cerkvenih zborih, v spoštovanju bizantinskega cesarstva in posebno odločno v opoziciji proti dodatku »filioque«. A bila sta tako samostojna, da sta znala zdrave vzhodne tradicije razlikovati od senilnih in nezdravih bizantinskih primesi. Izvirno sta obnavljala davne krščanske tradicije o mednarodni veseljnosti Kristusove cerkve, o krščanskem cesarstvu, o cerkvenih zborih in o cerkveni ustavi. Zato se v njunem nauku poleg samorasle izvirnosti opaža tudi neki krščanski arhaizem, nepokvarjen po vzhodni senilnosti in po bizantinstvu. Zato je bogoslovni sistem slovanskih apostolov razmerno jako izviren. Nauk, kakor se nahaja v panonskih legendah, ni tendenčno zavil od kakega poznejšega pisatelja, marveč nosi izvirni pečat velikih apostolov. To nam dokazuje, da sta bili panonski legendi spisani od neposrednega Ciril-Methodovega učenca (učencev) v neposredni časovni bližini. Pisatelj legend je deloma celo doslovno zapisal nauk slovanskih apostolov (cerkveni zbori, apostolik i. dr.). V retoričnem navdušenju je pri opisovanju spretnih Cirilovih disput pač preveč gromadil svetopisemske citate, a naukasamega ni preminjal. Verodostojnost panonskih legend je z bogoslovne strani trdno dokazana. Legendi nista kritični, a sta naivno iskreni in intimni; še se poznajo nepoteptani sledovi Ciril-Methodovega nauka, sloga in duha. Izraz apostolik pa tudi potrja skupni izvor rimske in panonskih legend.

Izvirek slovenske književnosti je tako svež, bister in močan, da nas poziva k iskanju doslej še skritih podzemskih žil. Slovanska apostola sta vzhodne tradicije izvirno očistila poznejših kalnih primesi. V viru slovenske književnosti se zrcali mladostni idealizem davnega krščanskega vzhoda.

Cerkveno in književno delo sv. Cirila in Metoda je nenadno pretrgala brutalna sila. Poznejši staroslovenski prevodi so po obliki suženjski, po vsebini pa površni posnetki obledelih bizantinskih originalov; podobno je v teologiji, v pojmovanju krščanstva in cerkve. To so poznejši dotoki, ki so skalili prvotno vedro bistrost svežih virov staroslovenske književnosti. Dolgo ni bilo mogoče odkriti potov k prvim čistejšim staroslovenskim virom. Vsled poznejših primesi in nedostatkov so mnogi neugodno sodili o jezikovni prevodni spretnosti, o cerkveni politiki in o bogoslovnem sistemu slovanskih apostolov. Berlinski slavist Brückner je v početku sedanjega stoletja celo resno dvomil o značaju in poštenju sv. Cirila in Metoda. A njegov drzni poskus ni mogel omajati trdnih uspehov solidne slovanske znanosti, ki je odkrila varna pota k viru slovenske književnosti.

V velikih problemih in viharjih, ki nas že obdajajo in nas še čakajo, je vredno potruditi se k svežemu viru slovenske književnosti, da se ob bistrem izvirku naužijemo svežega zraka in mladostne energije. Znamenje sv. Cirila in Metoda poziva Slovane, da naj po vzoru svojih blagovestnikov davne tradicije očiščajo kalnih poznejših dotokov in tujih primesi ter svoj razvoj nadaljujejo tam, kjer so ga nekdaj pretrgale brutalne sile in preden so ga skalile tuje primesi.